

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Modern Arap Romanı Araştırmalarına Dair Bir Öneri Çalışması
A Proposal of Study on Modern Arabic Novel Studies

Yazarlar / Authors

Salih ZOR

Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilim-
leri Anabilim Dalı, Bursa / TÜRKİYE
salihzor241@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3345-0457>

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel
İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Bilecik / TÜRKİYE
adnanarslan81@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3989-6612>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 11/07/2021

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 29/12/2021

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2021

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 19 Sayı/Issue: 38 Sayfa /Page: 155-180.

Atıf/Citation: Zor, Salih-Arslan, Adnan. "Modern Arap Romanı Araştırmalarına Dair Bir Öneri Çalışması". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Aralık 2021), 155-180. <https://doi.org/10.35209/ksuifd.969737>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir*

Modern Arap Romanı Araştırmalarına Dair Bir Öneri Çalışması

Öz

Özellikle 2000’li yıllardan itibaren Arap üniversitelerinde yapılan modern Arap romanı incelemelerinde hatırı sayılır bir artış gözlemlenmektedir. Önceleri daha ziyade filoloji ve klasik edebiyat konularını inceleyen alan araştırmacıları, son yirmi yıldır Arapların divanı haline gelen roman türü eserlerin irdelenmesine ilgi göstermektedir. Arap ülkelerinde on yıllarca totaliter rejimlerin baskısı altında kalan Arap entelektüellerinin seslerini yükseltebildikleri bir alan olarak işlev görev roman türü çalışmaları, kaleme alındığı coğrafyanın sosyo-politik yapısını yansıttığı için sadece edebiyatçıların değil psikoloji ve sosyoloji gibi diğer bilim dalları araştırmacılarının da dikkatini çekmektedir. Pek çok genç akademisyen adayları lisansüstü tez çalışmasına değer bir roman yazarı bulmak için araştırmalar yapmaktadır. Bu çalışmada Arap dünyasında, romanlarındaki sanatsal başarı ve etki gücüyle haklı bir üne kavuşmuş fakat ülkemizde pek de tanınmayan bazı roman yazarları, temayüz ettikleri yönleriyle tanıtılmıştır. Çalışmada sadece takdimle yetinilmemiş, aynı zamanda bu roman yazarlarının eserlerinin hangi açıdan incelemeye tabi tutulabileceği ile ilgili tavsiyelerde de bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Arap romanı, Modern, Edebiyat, Lisansüstü.

A Proposal of Study on Modern Arabic Novel Studies

Abstract

Especially since the 2000s, research on the modern Arab novel has grown considerably in Arab universities. Researchers in the field, who previously dealt with topics of classical literature, are interested in researching the novels that have become the couch for Arabs in the last two decades. The genre of the functional novel functions as a field in which Arab intellectuals, who have been under pressure from totalitarian regimes for decades in Arab countries. Many young academician candidates are doing research to find

a novelist worthy of their graduate thesis. In this study, some novel writers who have gained a justified reputation in the Arab world with their artistic success and power of influence, but are not well known in our country, are introduced with their distinctive aspects. Not only the presentation but also the recommendations regarding the angle in which the works of these novelists can be examined.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Arabic novel, modern, literature, postgraduate.

Giriş

Lisans eğitimini tamamladıktan sonra Arap dili ve belâğatı alanında lisansüstü eğitim için kolları sıvayan kimi genç akademisyen adaylarını, yüksek lisans ve doktoranın bir yıllık ders döneminden sonra kısa ama sancılı bir süreç beklemektedir. Eğer o tarihe kadar danışman öğretim üyesi, kendisi için bir konu saklamış ve bu konu da içine sinmiş ise süreç hızlıca ilerleyecek ve literatür taramasına hemen başlayabilecektir. Burada akademik kazının hangi noktada yapılacağı, sondajın nereye vurulacağı ile ilgili tüm çabayı danışman hoca yılların birikimi ile üstlenmiş ve tecrübesini talebesine doğrudan aktararak onu epey de bir zahmetten kurtarmıştır. Zira dönemseller olarak genel itibarıyla klasik ve modern şeklinde ikiye ayrılan Arap edebiyatının müstakil disiplinleri (şiir, nesir, sözlükçülük, sarf-nahiv, belâgat, roman, tiyatro vb.) o kadar geniş bir sahaya yayılmıştır ki genç araştırmacının nereden ve hangi aletlerle kazıya başlayacağı başlı başına bir sorundur. Bu sorun danışman hocanın saha tecrübesi ile kolaylıkla çözülebilir. Ne var ki kimi zaman veya hatta belki de çoğu zaman konu bulma süreci öyle kolaylıkla atlatılmamaktadır. Danışman hocanın tecrübesinin olduğu ve tavsiye ettiği konu her zaman öğrencisinin ilgisini çekmeyebilir. Danışmanın lisanstaki ders yükü ile beraber lisansüstü nezaret ettiği öğrenci sayısının ağırlığından dolayı öğretim üyesi, konu bulma ihtiyacına yetişemeyebilir. Bu ve benzeri durumlarda genç akademisyen adayımız, oldukça geniş bir sahada kendisini yapayalnız hissedebilmektedir.

Biz, bu çalışma ile Arap romanı alanındaki yaklaşık on yıllık bir akademik tecrübeyi arkamızdan gelen araştırmacı nesillere aktarmak istiyoruz. Arap dünyasında eserleri ilgiyle okunmuş, defalarca basılmış olan bazı Arap roman yazarlarını tanıtmak ve onların hangi açılardan araştırılabileceği ile ilgili tavsiyelerde bulunuyoruz. Bu yazarları seçmemizin nedeni onların Türkiye’de hemen hemen hiçbir akademik çalışmanın kadrajına girmemiş olmalarıdır. Bu çalışma kısaca, özellikle roman türü eserlere ilgi duyan Arap dili ve belâğatı lisansüstü öğrencilerinin konu bulma hengâmesindeki gergin süreci kısaltmayı ve süreyi daha verimli kullanabilmelerini amaçlamaktadır. Burada seçilen dokuz yazar sırasıyla; Ürdün, Libya, Mısır, Lübnan, Kuveyt, Irak ve Suriyelidir.

1. Eymen el-‘Utüm

1972 Ürdün doğumlu olan el-‘Utüm, lisans eğitimini mühendislik fakültesinde tamamlamasına rağmen edebiyata olan ilgisinden dolayı dikkatini tamamen şiir ve romana çevirmiş ve bugün sadece Ürdün’de değil tüm Ortadoğu’da yakından takip edilen Arap romancılarından birisi olmayı başarmış bir isimdir.

“İhtimal ki hoşlanmadığınız şey sizin iyiliğinizdir.”¹ âyetinin ifadesiyle şer görünen şeylerde hayırlar bulunmaktadır. Bu âyetin mazmununun, yazar el-‘Utüm hakkında, onun romancılık istidadını ortaya çıkaran cezaevi tecrübesinde kendini gösterdiği söylenebilir. Zira yazar ilk nitelikli edebi ürününü cezaevinde kaldığı günleri kurguya döktüğü *Yâ şâhibeyi’s-sicn* (Ey Cezaevi Arkadaşlarım) isimli romanı ile ortaya koymuştur. İlk olarak 2012 yılında yayımlanan roman, yazarının 1996-1997 yılları arasında yükümlü bulunduğu üç cezaevindeki hatıralarını anlatmaktadır. Modern Arap edebiyatında cezaevi edebiyatının en belirgin örneklerinden birini teşkil eden romanda yazar, yakın Ürdün sosyo-politik tarihi hakkında belge niteliğinde bir edebî yapıtı ortaya koymaktadır. Yazar bu romanıyla Ürdün sınırları içerisinde haklı bir üne kavuştuktan sonra

---

¹ el-Bakara 2/216.

ikinci romanı olan *Yesmeûne hasîsehâ'yı* (Uğultusunu duyuyorlar) da (2012) yine cezaevi konulu olarak kaleme almıştır.

el-'Utûm sadece Arap dünyasında değil, tüm İslam dünyasında geniş bir nüfuza sahip İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) cemaatine mensup hatta bu teşekkülün lider kadrolarından olan bir babanın oğludur. Aile içerisinde dinî yaşantı ve ahlak hususunda sağlam bir terbiye üzere yetiştiği, ortaya koyduğu edebî eserlerden belli olan yazarın romancılığının *Kurân* ile yoğrulduğu ifade edilebilir. Zira kurgusu çoğunlukla ezilmiş, mağdur ve bunalımlı karakterler üzerine kurulu olan romanlarına verdiği isimler hep âyetlerden iktibâs edilmiştir. *Yâ sâhibeyi's-sicn*, Yûsuf sûresinde Hz. Yûsuf'un tutukluluk günlerini beraber geçirdiği arkadaşına hitaben söylediği "*Ey hapis arkadaşlarım!*"² ifadesinden alınmıştır. Diğer bir romanı olan *Yesmeûne hasîsehâ*, Enbiyâ Sûresi'nde geçen "*Onun uğultusunu işitmezler.*"³ âyetinden muktebestir. Aynı şekilde *Zâikatu'l-mevt* (2013), *Hadîsu'l-cunûd* (2014), *Neferun mine'l-cinn*, *Kelimetullâh* (2015) ve *Hâviye* (2016) romanlarının başlıkları da birer âyet iktibasıdır.

Romanlarına başlık seçiminde özellikle âyetlere sâdık kalmayı ilke edinen el-'Utûm, romanlarının içeriğinde de aynı şekilde *Kurân* âyetlerine yoğun bir şekilde yer vermiştir. Müellif bu tutumuyla dinî inancını, edebiyat perdesi arkasında okuyucusuna telkin etmek mi istemektedir? el-'Utûm'un kurguya dayalı eserlerinde edebî kaygı ve sanatsal estetik tebliğci bir niyetin gölgesinde mi kalmıştır? *Kurân*'ın kıssa ve âyetlerine sıklıkla atıfta bulunulan bir romanda karakterlerin serbestçe kendilerini ifade edebilmeleri ne oranda mümkün olmuştur? Kanaatimizce el-'Utûm'un romanları, bu sorular ekseninde araştırılmaya değer çalışmalardır. Zira şimdiden belirtmek gerekirse müellifin edebî kaygılardan uzak kuru bir davetçi yaklaşımıyla eser kaleme almadığı aşikârdır. Bu, romanlarının geniş

² Yûsuf 12/39, 41.

³ el-Enbiyâ 21/102.

bir okuyucu kitlesine mazhar olduğu ve birçok edebî platformda kendisinden söz edilmesinden de anlaşılmaktadır. Müellif hakkında ülkemizde, Yaman Kashto tarafından hazırlanmış *Eymen el-Atûm'un Romanlarında Anlatım Teknikleri* (2020) başlıklı yüksek lisans tezi dışında henüz müstakil bir akademik çalışma mevcut değildir. Bu bakımdan *Ürdünlü Edebiyatçı el-'Utûm'un Romancılığı* gibi geniş bir başlık altında bir inceleme yapılabileceği gibi *Romanlarında Kurân Etkisi* yahut *Davetçi-Romancı İkcirkılığı* gibi dar çerçeveli çalışmalar da mümkündür. Bu tür çalışmalar, ülkemizde uzun süredir revaçta olan ve gittikçe daha geniş okuyucu kitlesi yakalayan *hidayet romanları* ile karşılaştırma imkânı sunacaktır. Her dil edebiyatı gibi Türk romanının da Arap romanından yararlanabileceği noktalar bulunmaktadır. Dolayısıyla “el-'Utûm'un romanlarında Kurân izleri ve kurgu âyet ahengi” gibi açılardan aydınlatılmasında özellikle müte-deyyin yazar kitlemize ilham vermesi bakımından faydalar bulunduğu kanaatimizdir.⁴

2. İbrâhîm el-Kûnî

Libya denildiğinde çöl, çöl edebiyatı denildiğinde ise Arap en-telektüelleri nezdinde kuşkusuz İbrâhîm el-Kûnî akla gelmektedir. 1948 yılında, Libya'nın çöl incisi olarak bilinen Ghadames şehrinde dünyaya gelen el-Kûnî, dünyanın en ilginç yerleşim yerlerinden bi-

⁴ Yazarın romancılığı hakkında Arap dünyasında yapılmış bazı akademik çalışmalara atıfta bulunmak faydalı olacaktır. Kolayca ulaşılabilmesi için çalışmaların künyelerinin yanı sıra internet adreslerine de yer verilecektir. Bk. Hanân Saâdet 'Abdülmecid 'Avde, “Rivâyetu Kelimetillâh Dirâsetun üslûbiyye nassiyye”, *el-Câmi'atu'l-Hâşimiyye*, <https://eis.hu.edu.jo/deanshipfiles/conf109992806.pdf>; Merve Şahrâvî-İbtisâm Hâlfâvî, *Rivâyetu Hâviye li-Eymen el-'Utûm Mukârabe bunyeviyye* (Cezayir: Tebsî Arap Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016-2017), http://www.univtebessa.dz/fichiers/Theses_dissertations/docs/ThesesMas/Letter_slangues/LitteratureContemporaine/AR2017LC26.pdf; Mustafa b. Hâmid, *el-Fedâu'r-rivâi fi rivâyeti yâ şâhibeyi's-sicn Eymen el-Atûm* (Cezayir: Muhammed Budyâf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), [https://journals.ekb.eg/article_88055_b9c5fad830dfb70027ba4ffe9d2eecd.pdf](http://dspace.univ-msila.dz:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1412/2017-405.pdf?sequence=1&isAllowed=y;Esmâ; 'Esmâ İbrâhîm Şinkâr, “Atebetu'l-unnvân fi rivâyati Eymen el-Atûm”, 7/ <a href=)

rinde hayata gözlerini açmış olmasını ilerleyen yaşlarında avantaja çevirmesini bilmiş bir yazardır. Yirminci yüzyıl Kuzey Afrika'sı tüm Ortadoğu'da olduğu gibi büyük yıkılışlara ve çalkantılı kuruluşlara sahne olmuştur. İngiltere, Fransa ve İtalya gibi emperyalist ülkelerin işgaline uğrayan ve ardından bu güçlerin kendi istekleri doğrultusunda hareket edecek bir avuç elite egemenliğin bırakıldığı Kuzey Afrika ülkelerinde edebiyat, çoğunlukla benzer duygulara tercümanlık etmiştir. Geçen yüzyılda bağımsızlık, vatan, özgürlük vs. haması söylemlerin yoğun olarak işlendiği Arap edebiyatı, şiiriyle ve romanıyla kendini arayan Arap halklarının seslerini duyurduğu bir zemin olmuştur. Ancak şu var ki o tarihlerdeki bazı edebiyatçılar, dikkatlerini daha farklı bir sahaya çevirmişlerdir. Belki de sosyopolitik çalkantılar içerisinde bunalım yaşayan Arap insanını kendi öz coğrafyasına yani sahraların tam da ortasında gizli güzelliklere davet etmişlerdir. Yüzölçümü olarak dünyanın en büyük sahrasına ev sahipliği yapan Libya'da dünyaya gelen el-Kûnî, bahsettiğimiz bu edebiyatçılardan birisidir. Romanın bir "şehir işi" olduğunu savunan ve bu görüşünü de edebî çevrelere kabul ettiren Macar edebiyat bilimci George Lukacs'ın (ö. 1971) aksine el-Kûnî, edebiyatının cevherini tam ters istikamete, çöllere çevirmiştir. İlk, orta ve lise tahsilini Büyük Sahra'nın doğusunda yer alan Fizan şehrinde tamamlayan el-Kûnî, edebi yönünü erken yaşlarında keşfetmiş olmalı ki uzaklara, Moskova'ya edebiyat fakültesinde eğitim görmeye gitmiştir. Büyük Sahra için "*O benim annem*" diyen el-Kûnî, kaleme aldığı romanlarında çöl hayatının karakteristik yönlerinde bölge insanının özünü buluşacağını düşünmüştür. Yukarıda değindiğimiz gibi el-Kûnî bu yönüyle özgün bir yazar olmuştur. Zira özellikle Mısır ve diğer Kuzey Afrika şeridi romanlarında sıklıkla dile getirilen haması söylemin yerine, onun eserlerinde çöle ait unsurların arkasında, sahra insanının derinliklerinde özgün bir dille ifade edilmiştir. Yazarın romanlarından yola çıkarak çöl yaşamı, tasvirleri ve mesajları şeklinde bir çalışma hazırlanması mümkündür.

3. Yûsuf Zeydân

Bir akademisyen düşünün ki hayatın gürültüsünden uzak, saf ve duru bir zihinle eserler kaleme alabilmek için bekâr kalmayı tercih etsin. On beş yıl süren ve üç çocukla taçlanan evlilik hayatı boşanma ile sonuçlanmış ve sonrasında ise ikinci bir yuva kurma hayali sadece üç ay devam etmiş Mısırlı İslam felsefecisi Dr. Yûsuf Zeydân'dan bahsediyoruz. Artık yeni bir evlilik macerasına atılmayı düşünmediğini ifade eden Zeydân “*Ben artık daha sâfi bir zihinle çalışmalarımınla baş başa kalmak istiyorum.*” diyor.⁵

1958 Sûhâc doğumlu Zeydân, daha henüz ortaokul yıllarında edebî zevki Shakespeare ve Filistinli şair Mahmûd Dervîş'in eserleriyle tatmıştır. Edebî dilin hayal dünyasında açtığı geniş ufkun farkına varmış ve lise yıllarında ilgi dünyasının tamamını kaplayacak olan felsefeye yönelmiştir. İskenderiye Üniversitesi'nde felsefe bölümünü okumuş, yüksek lisans ve doktora aşamasında iki büyük mutasavvıf olan 'Abdülkerim el-Cîlî (öl. 832/1428) ve 'Abdulkâdir Geylânî (öl. 561/1165/1166) üzerine çalışmalar yapmıştır. Şu ana kadar altmışın üzerinde eser kaleme alan Zeydân, İbn 'Arabî (öl. 638/1240), 'Abdülkadir Geylânî ve 'Afifuddîn Tilimsânî (öl. 690/1291) gibi tasavvuf erbabının eserleri üzerine kaleme aldığı şerhlerle akademik çevrelerde ün kazanmıştır.⁶

Zeydân'ı Arap dünyasında geniş bir kitlede tanınır hale getiren husus aslında “İslam felsefecisi” olma yönünden ziyade kaleme aldığı 'Azâzîl romanı olmuştur.⁷ Zeydân 2006 yılında *Zıllu'l-efâ* (Yılanın Gölgesi) romanı ile ilk adımını attığı edebiyat sahasında kısa zamanda başarıya kavuşmuş ve 2008 yılında 'Azâzîl romanı ile Arap

---

⁵ Sekâfât, “Yûsuf Zeydân” (Erişim 12 Mayıs 2020).

⁶ Yazarın biyografisi hakkında ayrıntı için bk. Abdulhâdî el-A'zamî en-Nedvî, “Yûsuf Zeydân: Dirâsetun fi hayâtihi, ve rivâyâtihi”, *Aklâmu'l-Hind* 2 (2017). (Erişim: 30 Eylül 2021).

⁷ Esil Mâhir Mustafâ Es'âd, *Rivâyetu Azâzîl li Yûsuf Zeydân: Dirâsetun nakdiyye tahlîliyye* (Nablus: Ulusal Necah Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 1.

dünyasında saygınlığı olan Booker ödülüne layık görülmüştür. Hristiyan teolojisine dair kaleme aldığı romanı her ne kadar ünlü İtalyan roman yazarı ve edebiyat eleştirmeni Umberto Eco'nun ünlü romanı ile kurgu ve ele alış bakımından benzerlik arz ettiği iddiasıyla tenkide maruz kalsa da bugüne kadar kırktan fazla baskıya ulaşmış olmasıyla dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış bir eser olduğu ortadadır.

Zeydân güçlü edebî dili ve felsefi derinliğini karmaşık sayılmayan kurgularıyla bir araya getirmeyi başarabilen bir yazardır. Düşünce dünyasına damgasına vuran tasavvufî birikimini edebî ürünlerine özümsetmiş bir yazar olarak özellikle tasavvufla yoğrulmuş Mısır okuyucusu tarafından ilgiyle takip edilmektedir.

Burada zikredilen iki romanın dışında sırayla *en-Nabatî*, (2010), *Muḥâl*, (2012) *Guantanamo* (2014) ve *Nûr* (2016) romanlarını kaleme almıştır. Zeydân'ın İslam felsefesi, tarih, sosyoloji, tasavvuf ve dinler tarihi gibi alanlardaki akademik birikimini yansıttığı romanlarına dair akademimizde herhangi çalışma olmadığı gibi ismine dair bir atıf da bulunmamaktadır. Müellifin romanları birçok farklı açıdan incelemeye tabi tutulabilir. Zeydân, roman dünyasına hızlı ancak yeni girişinden dolayı Arap akademisi tarafından da önemli bir çalışmaya tabi tutulmamıştır. Dolayısıyla müellifin '*Azâzil*' romanı Hristiyanlık tarihi açısından incelenebilir. Zira eser Hristiyan teologları ve din adamları tarafından Hristiyanlık tarihini çarpıttığı ve dinî değerlerini küçük düşürdüğü ithamına maruz kalmıştır. Roman bu itirazları esas alarak incelenebilir. Müellifin ilk roman deneyimi olan *Zillu'l-ef'â*'da kadının erkek egemen toplumlarda değersiz görüldüğüne dair tablolar resmedilmektedir. Müellifin bu romanı ailevî sorunlar yaşamış ve bundan dolayı ayrılmış karıkocanın hayatlarını dramatize etmektedir. Anne babasının henüz çocuk yaşlarda ayrıldığına tanıklık eden ve kendisi de iki kez boşanma tecrübesi yaşayan Zeydân'ın bu romanı, *karakter analizi* bakımından incelenebilir. Bu vesileyle toplumlarımızın kanayan yarası olan boşanma hadisesine bir Arap akademisyenin kurgusal dünyasından

bakılabilir.

4. Rabî Câbir

Temiz sahilleri, bereketli toprakları ve eşsiz güzellikleri ile tarih boyu pek çok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış Lübnan, tüm İslam dünyasının dinî ve mezhebî farklılıklarına dair bir minyatürü yansıtırçasına karmaşık bir toplumsal yapıya sahiptir. Ülkede Hristiyanlığın geleneksel mezheplerinden başka Mârûnîlik gibi farklı bir yorumu da yaşanmaktadır. Diğer İslam ülkelerinde ender görülen Dürzîlik, azımsanmayacak sayıda mensubu ile Lübnan'da etkindir. Bölgede İran desteği ile askerî olarak etkili kabul edilen Hizbullah örgütünün koruması altında bulunan Şiilik mezhebi geniş bir nüfuzla sahiptir. Diğer taraftan 1948 İsrail işgali ile vatanlarından edilen Filistinli Sünni Araplar özellikle Lübnan ekonomisinde güce sahiptir. Dolayısıyla Lübnan, *her Lübnanlının bir dinsel azınlığın üyesi*⁸ olmasına neden olacak kadar heterojen yapısıyla pek çok farklı aidiyetin bir arada çatışmadan yaşayabilme kültürünü kazanmış ya da kazanmak zorunda kalmış toplumlara ev sahipliği yapmaktadır. Zira herhangi bir çatışma ortamı dinamo etkisiyle, paramparça olmaya müsait gayet kırılğan dinî, mezhebî ve etnik yapıyı dinamitlemeye dair fitil işlevi görmüştür. Yakın tarihte tanıklık ettiğimiz 1975-1990 arası Lübnan iç savaşından yaklaşık yüz yıl önce de aynı topraklarda 1860'ta bir iç savaş yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve bölge üzerinde yaşanan İngiliz-Fransız egemenlik mücadeleleri, Dürzîler ile Mârûnîleri karşı karşıya getirmiş ve feci sonuçları olan kıyımların yaşanmasına yol açmıştır.

Rabî Câbir, *Durûz Belgrâd* romanı ile bölgede yaşanan iç savaşın ayrıntılarına inmektedir. Yaptıkları kıyıma ceza olarak bölgeden bugünkü Sırbistan ve Bosna Hersek'e gemi ile sürgüne gönderilen yüzlerce Dürzî'nin arasına talihsiz bir şekilde karışan yumurta satıcısı Katolik Hânnâ Yakûb'un cezaevi ve sürgün hatıralarını ser-

---

⁸ Oral Sander, "Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri", *Ankara Üniversitesi SBF Fakültesi*, 37/3 (1982), 219.

detmektedir. Dinî aidiyeti olan Hristiyanlığa düşmanca tavır takınan Dürziler'in arasında bir anda kendini "suçlu" sıfatıyla bulan "gari-ban" bir yumurta satıcısı olan başkarakterin, kendisine hasım ola-bilecek Dürzilerle başından geçenler romanın aksiyonunu oluşturu-maktadır. Kurgunun aksiyonunu beslemesi beklenen "Hristiyan-Dürzi" çatışması, ilginç bir şekilde Hristiyan Yâkûb ile Dürzi mahkûmlar arasında samimi dostluklar ile bertaraf edilmiştir. Ka-naatimizce eseri başarılı kılan hususlardan en önemli olanı da bu-dur. Dinî, mezhebî ve siyasî görüşleri tamamen birbirinden farklı olan kişiler arasında çatışmadan uzak bir kaynaşma atmosferi ne derece mümkündür? Anlaşılan farklılıkları hazmedememiş olmanın bedelini ağır bir şekilde ödemiş Lübnan toplumuna ait bir roman yazarı olan Câbir'in bu romanı söz konusu soruya güçlü bir şekilde "evet" cevabı vermek istemektedir. Eserde mağdur ve mazlum rolü biçilen Ya'kûb Mârûnî değildir. Diğer taraftan gemiye bindirilerek sürgüne gönderilen Dürziler içerisinde kıyımda parmağı olmayan ve bunu doğru bulmayanlar da vardır. Dolayısıyla Lübnan toplumunda yaşanan iç savaşların bedelini sadece çatışan taraflar ödememiştir. Âyetin ifade ettiği gibi iç çatışmalar *öyle bir musibettir ki geldiği vakit sadece zalimleri değil masumların da başını yakmaktadır.*⁹ O halde farklı dinî ve etnik gruplara beşiklik yapan coğrafyaların bireyleri özellikle fitnelere karşı duyarlı olmalıdır. Neticede o topraklarda par-layacak olan fitne ateşleri adres tanımadan, haklı haksız kimseyi ayırt etmeden toplumun her karışına sirayet edecektir. Romanın dolaylı bir şekilde gösterdiği gibi farklı dinî mensubiyetleri olan kim-seler birbirleriyle zor şartlar altında çatışmadan yaşayabilmektedir. Beraberce yaşayabilme kültürünü kazanabilmek için "gemi ve sür-gün" ile sembolize edilen olumsuzlukların başa gelmesi mi gereklidir?

Eser 2012 yılında, Uluslararası Arap Roman Yazarları Ödü-lü'ne layık görülmüştür. Eser edebî dili ve anlatım teknikleri bakı-

---

⁹ el-Enfâl 8/25.

mından araştırılmaya değerdir. Ancak bizim dikkatimizi daha ziyade kurgunun örtülü biçimde satır aralarında vermeye çalıştığı “uzlaşı kültürü” mesajı çekmiştir. Çalışma bu açıdan ele alınarak ilgili mesaja kaynaklık edecek epizotlar ve tahliller çerçevesinde incelenebilir. Böyle bir çalışmaya Lübnan kadar olmasa da etnik ve siyasi keşmekeşlere potansiyeli bulunan her toplumun ihtiyacı olduğu söylenebilir. Zira Aristo’nun da belirttiği gibi sanat, sadece olanı değil de olması “muhtemel” şeyleri de kadrajına almalıdır.¹⁰ Dolayısıyla muhtemel bir iç çatışmanın nelere mal olduğunu “farklılık kültürünü henüz kazanmamış” gözlere gösterecek bu türden bir çalışmanın “*Rabî Câbir’in Durûz Belgrâd Romanında Uzlaşı Kültürü*” gibi bir başlıkla literatürümüze kazandırılması faydalı olacaktır.

5. İsmail Fahd İsmail (ö. 2018)

Tarihsel süreç içerisinde Kuveyt’te roman denildiğinde akla gelebilecek birçok şey olmasına rağmen öncelikle bu dönemin kendine has özelliklerinin irdelenmesi gerekmektedir. Doğuşu, gelişimi ve ilerleyişi, basın ve matbaanın ortaya çıkışıyla irtibatlandırılan Kuveyt’te roman, diğer Arap ülkelerinden daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır.¹¹ Bu durumun başlıca nedeni olarak 19. yüzyılda Batı ile girilen temasın neticesinde gerçekteşmeye başlayan modernleşme sürecinde Kuveyt’in yaşanan bu gelişmelerin uzağında bulunması, halkın geleneklerin baskısı altında kalması ve matbaanın ancak 20. yüzyılda Kuveyt’e ulaşması gösterilebilir. Ancak Kuveyt romanının içinde bulunduğu bu talihsizliklere rağmen İsmail Fahd İsmail’in Kuveyt romanına yaptığı katkılar sayesinde bu olumsuz durum kısa sürede tolere edilebilmiştir.¹² Buradan hareketle İsmail Fahd İsmail’in modern romanın gelişimine yaptığı katkılar göz önüne alındığında roman sanatının Kuveyt’te geç bir dönemde görölme-

---

¹⁰ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 18.

¹¹ Hüseyin Yazıcı, “Kuveyt’te Modern Öykü”, *Şarkiyat Mecmuası Dergisi* 11 (Haziran 2007), 120.

¹² Senem Soyer, “Kuveytli Leylâ el Osman ve Öykücülüğü”, *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)* 1/2 (2016), 100.

ye başlamasına rağmen İsmail Fahd İsmail ile farklı bir seviyeye geçtiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple İsmail Fahd İsmail, Kuveyt'te roman sanatının asıl kurucusu olarak kabul edilmektedir.¹³ Bir anlamda Arap romancıları arasında pek tanınmamış olmasına rağmen Arap körfezi bölgesinde romanın varlığı İsmail Fahd İsmail'e borçlu denilebilir.

Arap ülkelerinin genelinde olduğu gibi Kuveyt'te de roman sanatının doğuşu hususunda edebiyat eleştirmenleri tarafından farklı görüşler öne sürülmüştür. Kimisi Ferhân Raşid Ferhân'ın 1948 yılında çıkardığı *Âlâmu şadîk* adlı romanını, kimisi de Abdullah Halef'in 1962'de çıkardığı *Müderrise mine'l-mirkâb* adlı eserini Kuveyt'te roman sanatının başlangıcı olarak kabul etmiş olsa da gerçek manada roman kriterlerine uygun eserler İsmail Fahd İsmail ile gün yüzüne çıkacaktır. Nitekim İsmail Fahd İsmail, Mısır'da Muhammed Hüseyin Heykel ne ise Kuveyt'te o ve daha fazlasıdır denilebilir.

Yazın hayatına 1985 yılında başlayan romancının 27 adet romanı, üç kısa öykü koleksiyonu, iki piyesi ve birkaç tane de edebî tenkit çalışması bulunmaktadır. Sanat ve tiyatro yüksek enstitüsünde edebiyat ve edebî tenkit alanında lisans programını tamamlayan İsmail Fahd İsmail¹⁴ romanlarını Batılı anlamdaki roman sanatı kriterlerine göre yazmıştır. Edebî hayatına kısa hikâye yazarlığıyla başlayan İsmail Fahd, 1965 yılında *el-Bukatü'd-dâkine* başlığıyla kısa hikâye koleksiyonu yayımlamıştır. 1970 yılında çıkardığı ilk roman çalışması *Kâneti's-semâu zerkâ'* ile dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış ve Arap dünyasının en önemli romancılarından biri haline gelmiştir.¹⁵ Fahd İsmail'in *Kâneti's-semâu zerkâ'* ve *el-*

¹³ Marefa, "İsmail Fahd İsmail" (Erişim 19 Temmuz 2020).

¹⁴ Fahd İsmail'in romanları ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar için bk. Ömer Subhî Muhammed Câbir, *İsmâil Fahd İsmâil rivâiyyen* (Ürdün: Mutah Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997).

¹⁵ Marefa, "İsmail Fahd İsmail".

Mustenkaâtü'd-đaviyye isimli eserleri onun ilk roman deneyimidir. 2012 yılında yayımladığı *fî Hağrati'l-ankâ' ve'l-Hillü'l-vefi* adlı romanı ise 2014 yılı uluslararası Arap roman ödülüne kısa adıyla Arap Booker ödülüne layık görülmüştür. 1989 yılında roman alanında devlet teşvik ödülü ve 2002 yılında edebî tenkit çalışmaları sahasında devlet teşvik ödülü kazanmıştır.¹⁶ Bunun dışında devlet teşvik ve takdir ve “Şultanu'l-Uveys” gibi ödülleri almaya da hak kazanmıştır.

Akademik camiada Kuveyt romancılığı üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde ve Kuveyt romancılığıyla ilgili müstakil çalışma bulunmayışı da göz önüne alındığında Kuveyt'te roman sanatının asıl kurucusu olarak İsmail Fahd'in kabul edilmesi ve onun sayesinde Kuveyt romanının net bir çizgiye sahip olması oldukça önemli bir adımdır. Nitekim gerçek anlamda roman denilebilecek eserler İsmail Fahd ile ele alınabilir. Bununla birlikte İsmail Fahd'in romancılıktaki başarısının arkasında birçok faktörün olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim onu başarıya taşıyan hususların başında romanın biçimsel yapısının üzerine inşa edildiği; kurgulama, diyalog, betimleme ve karakter gibi unsurları bilimsel temellere uygun olarak inşa etmesi olarak gösterilebilir. İkinci husus ise romanın temasıyla ilgilidir.¹⁷ Ayrıca öyküleme, diyalog tekniği ve bilinç akımı gibi roman teknikleri bakımından Kuveyt romancılığına biçim açasından yenilikler getirmiştir. Onun romanlarında öne çıkan temaların başında siyasî ve milli meseleler ve toplumsal ilişkiler yer almaktadır. Romanlarında siyasî ve milliyetçilik bağlamında ele aldığı meseleler siyasî despotizm, baskıcı yönetim ve hürriyet konularına yönelmektedir. Toplumsal bakış açasıyla incelediği ve romanlarına yansıttığı meselelerin en dikkat çekeni ise kadın erkek iletişimi ve ferdin toplum içerisinde kayboluşudur. Bunun yanı sıra köklerine bağlı bir romancı olması hasebiyle romanlarında ümmetin sıkın-

---

¹⁶ Marefa, “İsmail Fahd İsmail”.

¹⁷ Âişe el-Fecri, “Neşuru bifakdihi velâ neşuru bigiyâbihi”, *el-Beyân Dergisi* 582 (Ocak 2019), 6.

tılarını, endişelerini de aksettirmeyi de ihmal etmemiştir.¹⁸ Bu bağlamlarda yazarın çalışmaları hakkında Arap dünyasında yapılan bazı çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ‘Ali er-Râî, *er-Rivâye fi’l-vatani’l-Arabî* adlı eserin 475-481 sayfa aralarında İsmail Fahd İsmail’in *en-Nîl: e’t-Tam ve’r-Râîha* adlı romanını incelemiştir. Bu çalışmasında ‘Ali er-Râî bu romanı Arap Körfezindeki önemli romanlardan biri olarak kabul etmiştir.

- Ahmed ez-Za’bî’nin *fi’l-İkâi’r-rivâi* adlı kitabında Fahd İsmail’in *el-Mustenka’âtü’d-đaviyye* romanı üzerine çalışmasında romana özgü ritim sorunu konusu işlenmiş ve mekân, zaman, olay, kadın, cinsiyet, varlık gibi şeylerin tınısı hakkında bahsedilmekten öteye geçilememiştir.

- Emine el-‘Udvân, *Makâlâtün fi’r-rivâyeti’l-Arabiyyeti’l-muâşara* isimli eserinde İsmail Fahd İsmail’in *el-Ĥabl, el-Mustenka’âtü’d-đaviyye, kâneti’s-semâu zerkâ; e’d-zifâfü’l-uĥrâ* eserlerinden oluşan dörtlemesine işaret etmiştir. Ayrıca bu eserinde romanların özetlerini ve maksatlarını zikretmiş ve bu romanlardaki bazı anlatı tekniklerine değinmiştir.

- Roger Allen, *er-Rivâyetü’l-Arabiyye Mukaddime tarihîyye ve nakdiyye* adlı eserinde aynı dörtlemeden bahsetmiş ve bu dörtlemenin sahibinin usta bir edebiyatçı olduğuna işaret etmiştir. Bu dörtlemelerin konusu siyasi problemlerdir. Romancı Aynı zamanda birçok düzeyde rol almaktadır: Halihazırdaki hikâye, geçmişin hatıraları, iç monolog, bilinç akımı. Ayrıca Allen, bu karakterlerin olaylarını özetleme yoluyla dörtlemenin her birindeki baş kahramana değinmektedir.

- Mahmud Ğanâyim, *Teyyârü’l-vayî fi’r-Rivâyeti’l-Arabiyyeti’l-ĥadîse: Dirâse uslûbiyye* bu eserinde *Kâneti’s-Semâu Zerkâ* romanı-

¹⁸ Muhammed Câbir, *İsmâîl Fahd İsmâîl Rivâiyyen*, 2.

nı kısaca bilinç akışı üzerinden değerlendirmekte ve hatıralar unsuruna telmihte bulunmaktadır. İsmail Fahd İsmail'in romanlarına muhtemelen ilk değinen Yarub Mahmûd es-Se'îdî olmuştur.¹⁹

- İsmail Fahd İsmail adına Kuveytli edebiyatçılar birliği tarafından çıkarılan *el-Beyan* Dergisinde özel bir sayı mevcuttur. İçerisinde Şalâh 'Abduşşabur, Vâsinî el-Arac, Nebil Süleyman gibi meşhur kalemlerinde de yer aldığı dergide İsmail Fahd İsmail'in hayatı ve eserleriyle ilgili doyurucu bilgiler yer almaktadır. "İsmail Fahd İsmail: Hayâtu kitâbetin bâkiyetin" başlıklı çalışmanın yer aldığı bu dergi, Fahd, *el-Beyân Dergisi*, 582 (Ocak 2019)'dir.

Görüldüğü gibi Arap roman dünyasında seçkin bir yeri olduğu kabul edilen yazarın roman alanındaki çalışmaları başta Kuveyt olmak üzere Arap dünyasındaki birçok roman ve kısa hikâye yazarına yol göstermekte ve yeni edebî yetenekleri kucaklamaktadır.²⁰ Dolayısıyla İsmail Fahd'in bu alandaki özgün etkisi, roman alanında araştırma yapan akademisyenler için yeni mecraların kapılarını aralayacaktır.

6. Hânî Muhammed er-Râhib (ö. 2000)

Roman sanatında kendine özgü ifadesiyle, roman teknikleri ve Arap dili üzerine çalışmalar ve araştırmalar yapan, bu bağlamda Suriye romancılığının gelişmesi ve ilerlemesi üzerinde büyük etkisi olan Hânî er-Râhib, kendini sürekli yenileyen örnek bir romancıdır. Nitekim er-Rahib'in romandaki içerik ve biçim hususundaki fikirleri, çağdaş Arap romanının gelişimi açısından oldukça önemli bir konumdadır.

Hânî er-Râhib'in ilk edebî yolculuğu Suriye'deki Şam Üniversitesi'nde eğitim aldığı yıllarda başlamıştır. *el-Mehzûmûn* isimli ro-

---

¹⁹ Ayrıca Fahd İsmail hakkında kaleme alınan kısa makaleler de mevcuttur. bk. Ömer Subhî Muhammed Câbir, *İsmâ'îl Fehd İsmâ'îl rivâiyen* (Ürdün: Mutah Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 2.

²⁰ International Prize For Arabic Fiction (Arabicfiction), "İsmail Fehd İsmail" (Erişim 19 Temmuz 2020).

manı ile henüz 22 yaşında iken Dâru'l-Âdâb'ın 1960 yılında düzenlediği ve 150'den fazla eserin katıldığı yarışmada birinci seçilmiştir. Ödüle layık görüldüğü bu romanında ayrışmanın ve tecrit edilmenin ıstırabını çeken Arap sorununu derin bir tasavvurla ele almaktadır. Bu başarısının ardından sesini yazdıklarıyla duyurmaya başlamış ve seçkinleşmiştir.²¹

Romanlarında derin tasavvurlara sahip olmasına rağmen er-Râhib'in romanlarının dili oldukça anlaşılabilir düzeydedir. Nitekim er-Râhib romanlarını, içerisinde yaşadığı toplumu dikkate alarak kaleme aldığından, en alt tabakadan en üst tabakaya kadar okur kitlesinin rahatlıkla okuyabileceği, keyifli vakit geçirebileceği ve istifade edebileceği bir formatta yazmıştır.

Romanları incelendiğinde en dikkat çeken unsurların başında deneyimlemeyi seven bir yazar oluşu öne çıkmaktadır. Kaleme aldığı ve yayımladığı romanlarında mütemadiyen değişim ve farklılaşma içerisindedir. Her bir romanına yeni bir şey ilave etmekte ve kendine özgü sanatsal evrenin sınırlarını genişletmektedir. Kaleme aldığı yazılarda dikkati çeken bir başka husus ise ustalıkla dokunmuş kaliteli eleştiri yapısının kendini göstermesidir. Eleştiri oklarını dolaylı yoldan hedefine saplamaktadır. Bu yönüne en iyi örnek *el-Vebâ*' adlı romanının isminde saklıdır. Hâni er-Râhib *el-Vebâ* romanında demokrasi, özgürlük ve kültürün ve eleştirel bilincin yozlaştığı bir ortamda entelektüelin konumu gibi gerçek dünyada cevabını bulamadığı sorular hakkında önemli birçok çıkarımda bulunmaktadır. er-Rahib'in *el-Vebâ*' adlı romanı, Suriyeli yazarlar birliği tarafından 20. yüzyılda yazılmış en önemli yüz romandan biri olarak kabul edilmiştir. *Ḥadrâ' ke'l-Mustenka'ât* ve *Ḥadrâ' ke'l-Ḥuḫûl* adlı iki romanı ise değişimi arzulayan okuru doyuracak kıvamdadır. Bununla birlikte bu iki roman, okurlarda özellikle kadına bakış ile ilgili düşünceleri değiştirme potansiyeline sahiptir.²²

²¹ Arageek, "Men Hüve Hâni er-Râhib" (Erişim 20 Temmuz 2020).

²² *el-Mecelletü's-sekâfiyyetü'l-Cezâiriyye*, "İsti'âdetü Hâni er-Râhib" (Erişim 20

Roman yazarlığında biçime verdiği kadar temayı da önemli bir unsur olarak gören er-Râhib'in romancılığı hakkında Ahmed en-Nâvî Bedrî'nin *Haşaisü'l-Kitâbeti'r-rivâiyye* gibi çalışmalar olsa da genel olarak Arap dünyasında çok az sayıda çalışma yapılmış olması, er-Rahib'in eserleri üzerine detaylı çalışmalar yapılmasını anlamlı kılmaktadır.

7. Nebil Süleyman

1990 yılından itibaren kendini yazmaya adayan Nebil Süleyman uzun yıllar müderrislik yapmış ve Dâru'l-hivâr adlı yayınevinin kurucusudur. Aynı zamanda kısa hikâye ve roman cemiyetinin de üyesi olan Süleyman'ın edebî eserleri arasında en fazla ürün verdiği alan roman olmuştur.²³ Bu anlamda çağdaş Suriye romancılığının önemli yapıtaşlarından biri olan Nebil Süleyman, Suriye romancılığında hem modern dönemi hem de çağdaş dönemi temsil etmektedir. Roman yazımına 1970 yılında kaleme aldığı *Yandâhu't-tûfân* adlı eseriyle adım atmasına rağmen onu başarıya ulaştıran ve romanının en iyi yüz Arap romanı listesi içerisinde yer almasını sağlayan yapıtı, 1990 yılında neşrettiği *Medârâtü'ş-şark* adlı eseri olmuştur. Suriye tarihî romancılığının gidişatında öncü ve kurucu rol üstlenen Nebil Süleyman'ın tarihî roman tarzında kaleme aldığı *Medârâtü'ş-şark* adlı bu eseri; Suriye yaşamına ek olarak Birinci Dünya Savaşı yılları ve Birinci Dünya Savaşı sonrası seferberlikten Suriye'nin başkenti şam'a dönen Yasin el-Halev ve Râğib en-Nâsih, İsmail Ma'la, Fayyâz el-'Ukde ve 'Aziz el-Lubâd isimli karakterlerin hayatlarını konu almaktadır.

Nebil Süleyman, romancılığının yanı sıra eleştirmen yönüyle de tanınmaktadır. *el-edeb ve'l-İdiyûlüciyyâ fi Sûriyâ*, bu alanda kaleme aldığı eserlerinden biridir.²⁴

Temmuz 2020).

²³ Marefa, "Nebil Süleyman" (Erişim 23 Temmuz 2020).

²⁴ el-Kuds, "Nebil Süleyman: es-Siretü'n-Nassiyye ve'l-Mücteme'iyye" (Erişim 25 Temmuz 2020).

Nebil Süleyman'ın Suriye yaşantısını bütün ayrıntılarıyla tasvir etmiş olması ve bunu kendine has üslubuyla Suriye romancılığında kullanması, çağdaşı olan diğer Suriyeli romancılardan farkını ortaya koymaktadır. Bu yüzden Nebil Süleyman'ın çalışmaları, etkisinin ortaya konulması bağlamında büyük önem taşımaktadır.

8. Gaib Tu'ma Fermân (ö. 1990)

Iraklı edebiyat araştırmacıları Irak romanının doğuşunu incelediklerinde, roman sanatının dışarıdan etkilenme yoluyla ortaya çıktığını ve Irak edebiyatının köklerinden türediğini gösteren iki farklı yaklaşımı dile getirmişlerdir. Buna göre Arap romanı, bir yandan Batıyla kültürel etkileşim neticesinde ortaya çıkan Arap Edebiyatı'nda tam anlamıyla yeni bir türdür. Diğer yandan da siyer, haber, halk hikâyeleri, makâmâtlar gibi Arap nesir türlerinin doğal uzantısıdır.²⁵

Irak edebiyatının kültürel varlığından neşet eden yaklaşıma göre roman sanatının ilkleri makâmât üslubuyla kaleme alınan eserlerden meydana gelmektedir. Irak romanı uzun yıllar boyunca neredeyse kaybolmuş bir vaziyet almıştır. 20. yüzyılın kırklı yılları boyunca çok az sayıda roman yazılmıştır. Ellili yıllarda ise kısa hikâyeye yazarlığında gözle görülür bir gelişim yaşamasına rağmen söz konusu yılların roman sanatının kalkınmasında pek bir katkısı olmamıştır. Bu dönemde kısa hikâyeye yazarlığında Abdülmelik Nürî ve Fuâd et-Tekerlî'nin isimleri yer almaktadır. Abdullah Niyâzî *Enâhîd* (1952), Hamdî 'Alî *Şeyhü'l-Kabile* 1952, Murtaza eş-Şeyh Hüseyin *Kıssa mine'l-cenûb*, Enis Zeki Hasan *el-Ahtabût* 1959, Hâzim Murad *et-Tâihatü'l-Tâfihe* 1958, Abdülmesih Belaya *Sebiyyü Bâbil* 1955, Edmûn Şabrî *Hâlîme Atiyye* 1958 gibi çalışmalar, bu az sayıda çıkan romanlardan bazılarıdır.²⁶ Bu çalışmalar, Irak romanının gidişatında önemli izler bırakmamıştır. Ancak 1960 yıllarda varlığını kanıtlayabilmiştir. Irak romanı, sanatsal ve fikirsel üstünlüğünü bu

²⁵ Fâzıl Sâmir, "er-Rivâyetü'l-İrâkiyye mine'r-riyâde ila'n-nüzuc", *Culture: el-Medâ's-Sekâfi Dergisi* 179 (18 Ağustos 2004), 7.

²⁶ Sâmir, "er-Rivâyetü'l-İrâkiyye mine'r-Riyâde ila'n-Nüzuc", 7.

dönemde göstermeye başlamıştır. Hatta bu gelişmeler; atmışlı yılların, modern Irak edebiyatındaki kaliteli ve teknik romanın doğuşunun gerçek tarihi olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Bu merhale boyunca Irak romanının kimliğinin güçlenmesinde en büyük katkıya sahip romancı ve hikâye yazarı şüphesiz Ğaib Tu'ma Fermân'dır. Fermân, atmışlı yıllarda iki önemli roman çıkarmıştır. Bu romanlar, *en-Naħle ve'l-cirân* 1966 ve *Ĥamsetü esvât* 1967 isimli eserlerdir. Fermân'ın *en-Naħle ve'l-Cirân* isimli romanı, Arap Edebiyatında modern roman kriterlerine uygun biçimde kaleme alınmış Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* adlı romanı gibi Irak'ta Batılı anlamda roman şartlarını taşıyan bir eser olduğu kabul edilmektedir. Doktor Zuheyir Yasin şuleybe, bu romanın Batı tarzında kaleme alınmış ilk Irak romanı olduğunu dile getirmiştir. Fermân'ın romanları hakkında Cubra İbrahim Cubra ise: "*Iraklı yazar Ğaib Fermân, romanındaki karakterleri ve olayları gerçek biçimde şekillendiren neredeyse eşsiz bir yazardır.*" sözlerini aktarmıştır.²⁷

Irak'ta romanın modern bir eğilim içerisine girmesiyle gerçek manada modern Irak romanının öncüsü kabul edilen Ğaib Tu'ma Fermân, bu değişimin öncü siması olması yönüyle Iraklı romancılar arasında farklı bir öneme sahiptir. Fermân, sahip olduğu roman sanatıyla Irak romanında realizm sanatı (gerçekçilik) içine köklü gelenekleri yerleştirmeyi başarmıştır.

*el-Mehâd, el-Kırbân, Žilâl 'ala'n-nâfize*²⁸ gibi romanlara da sahip olan Fermân için Abdurrahman Münif de řu sözleri söylemiştir: "*Bařka bir Iraklı yazarın Irak hakkında Ğaib gibi yazdığına inanmıyorum.*"²⁹ Münif, bu sözleriyle Ğaib'in tam bir vatanperver bir yazar olduğunu ve yaşadığı dönemi bize bütün ayrıntısıyla yansıttığını ifade etmektedir.

---

²⁷ Marefa, "Ğaib Tu'ma Fermân" (Erişim 5 Aralık 2020).

²⁸ Sâmir, "er-Rivâyetü'l-İrâkiyye mine'r-Riyâde ila'n-Nüzuc", 7.

²⁹ Marefa, "Ğaib Tu'ma Fermân".

Yazarın çalışmaları hakkında birçok eser yayımlanmıştır. Bunlardan birisi Zuheyr Yasin'in *Gaib Tum'a Fermân* isimli Irak romancılığı üzerine mukayeseli edebî tenkit çalışmasıdır. Diğer bir çalışma ise Ahmed Numan'ın *Gaib Tu'ma Fermân* isimli çalışmasıdır.

Romanlarından bazılarının tiyatroya aktarılmasıyla geniş bir okur kitlesine ulaşmayı başaran ve bununla birlikte romanlarında ele aldığı karakterleri ve olayları gerçeğe yakın biçimde ele alan Fermân, geride çok değerli eserler bırakmıştır. Kendisinden sonra gelen genç yazarların onun deneyimlerini şiirde, kısa hikâyede ve romanda kullanmaya başlamış olmaları, onun büyük bir ilham kaynağı olduğunun en büyük göstergesidir. Dolayısıyla Fermân üzerine yapılan araştırmalar ve çalışmalar, onun etkisini açıkça ortaya koyabileceği gibi genç yazarların da farklı deneyimler elde etmesinin önünü açacaktır.

9. Yusuf es-Sibâî (ö. 1978)

18. yüzyılın sonlarından itibaren Fransızların işgaliyle birlikte Arap dünyasını bütünüyle etkileyen yeniliklerin öncü ülkesi Mısır, kültürel ve fiziksel mekanizmaların işleyişinin tepeden tırnağa değiştiği ve Arap Edebiyatı'nın tematik ve biçimsel açıdan revize edilip Batının modern edebi ölçütleriyle donatılmaya çalışıldığı bir dönem açısından önemli bir konumdadır. Nitekim 18. yüzyıl sonrası bu dönemde dar ve ağdalı ifade kalıplarına hapsedilen şiir, yüklerinden kurtularak dönem insanının duygularını rahatlıkla ifade edebileceği bir formata çevrildiği gibi nesir de bu akışa ayak uydurmuştur. Edebî türler içerisinde yer alan tahkiye sanatı da bu değişimden etkilenerek modern ölçütlerle kaleme alınmaya başlanmıştır.³⁰

³⁰ Bu bağlamda bilindiği gibi ilk başarılı eser Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* adlı romanı olmuştur. Söz konusu roman Arap Edebiyatı'nda modern romancılığın doğuşunu temsil etmiş ve daha sonra gelecek çalışmalara rehber olmuştur. Mısır romancılığı doğuş ve gelişim aşamasından sonra zirveye *Evlâdu hâretina* ve *Zukâku'l-midak* isimli romanlarıyla edebiyat alanında Nobel ödülünü hak eden ve sembolik dilin simge ismi Necip Mahfuz ile ulaşılarak adını dünya çapında duyurmayı başarmıştır.

Anlatı sanatında gerçekleşen bu değişim ve donüşüm içeri-sinde es-Sibâ’i, Mısır’ın kültürel hayatında simge isim olmayı başarmıştır. Yazın hayatına kısa hikâye ile başlayan es-Sibâ’i, ilk hikâyesini lise yıllarında kurulmasına öncülük ettiği okul dergisinde *Fevka’l-envâ* başlığıyla 1934’te yayımlamıştır. Bu hikâyeden sonra tahkiye sanatına olan tutkusu artmış ve *el-Etyâf*, *Tebbet yedâ ebi Lehebin ve tebbe* gibi çok sayıda hikâye kaleme almaya ve neşretmeye devam etmiştir. Kısa hikâye yazarlığında deneyim kazandıktan sonra *Nâibu Azrâil* adıyla 1947 yılında ilk romanını okurlarının beğenisine sunmuştur. Roman yazarlığının yanında kısa hikâye yazarlığını da bırakmayan es-Sibâ’i’nin bu iki türün yanı sıra *Ümmü Ruteybe* ve *Akvâ mine’z-Zemen* isimli piyesleri de mevcuttur.³¹

Yusuf es-Sibâ’i’yi çağdaşı diğer romancılardan ayırt eden en önemli yanı, romanlarında romantik üslubu ustaca kullanmasıdır. Onun ayırt edici diğer bir vasfı ise romantik üslup ile gerçekçi üslubu aynı potada eritmeyi başarmasıdır.³² Bunun dışında Yusuf es-Sibâ’i, Mısır’ın tarihî olaylarına yön veren siyasî ve toplumsal görüşleriyle de adından söz ettirmiştir. *Ardu’n-Nifâk* adlı romanı, edebiyat eleştirmenleri tarafından 23 Temmuz 1952 yılında gerçekleşecek olan Özgür Subaylar devriminin tasarısı olarak düşünölmüştür. Edebî yazılarıyla başlangıcından sonuna kadar 1952 devriminde yaşanan olayları kayıt altına alması sebebiyle Necip Mahfuz, Yusuf es-Sibâ’i’ye ağın Ceberti’si³³ lakabını takmıştır. *Rudde Kalbî*, *Ceffeti’d-Dumu*; *Leylün lehu Âhir*, *Akvâ mine’z-Zemen*, *el-‘Umru laħzatun* gibi çalışmalar, es-Sibâ’i’nin 1952 devrimi ve sonrası donemi konu aldığı çalışmalarıdır.

Yusuf es-Sibâ’i’nin roman yazarlığında izlemiş olduğu roman-

---

³¹ Hamdi es-Sekküt, *Kâmüsi’l-Muhiti’l-‘Arabiyyi’l-Hadis*, Kahire: Dâru’ş-Şurük, 2007, s.623.

³² Dar Almandumah, “Aranan: Yüsuf es-Sibâ’i ve edebu’r-ruvvâd” (Erişim 10 Aralık 2020).

³³ Abdurrahman el-Ceberti (1753-1822)

tik ve gerçekçilik üslubu ve Mısır'ın sosyokültürel yaşamında yer alacak olayları romanlarında kurgulaması dikkate alındığında, Arap romanında romantizm ve tarihsel romancılık başlığı altında Yusuf es-Sibâ'î örneği çalışılabilir. Arap dünyasında es-Sibâ'î üzerine yapılmış çalışmalar yapılmış olsa da onun kaleme aldığı çok sayıda roman, kısa hikâye ve piyes çalışmaları ile ilgili akademik camiamızda henüz hiçbir çalışma bulunmamaktadır.

Sonuç

Burada ele alınan roman yazarları genel itibariyle, ülkemizde kayda değer müstakil bir akademik çalışmanın konusunu teşkil etmemişlerdir. Arap dünyasında kendileri hakkında yapılan çalışmalara ve eserlerinin de revaçta olduğuna bakıldığında, Arap dili ve belâğati alanında araştırılmaya değer isimler olduğu kanaatine varılmıştır. Buradan hareketle bu çalışma, ilgili yazarlar hakkında hangi açılardan bir çalışma başlatılabileceği ile ilgili tavsiyeler sunmuştur. Ancak şunu açıkça belirtmek gerekir ki Arap coğrafyası oldukça geniştir ve bu coğrafyada yüzlerce üniversite bulunmaktadır. Bu çalışmada yer verilen isimler hakkında gözümüzden kaçan çalışmalar da yapılmış olabilir. Dolayısıyla tavsiye edilen isimler hakkında titiz ve sabırlı bir literatür taraması yapılmalıdır. Aksi takdirde çalışılmış ve akademik anlamda gerektiği şekilde irdelenmiş bir konu gözden kaçırılarak gereksiz yere tekrar emek ve zaman kaybına uğramak kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

Kaynakça

- Arageek. "Men Hüve Hâni er-Râhib". Erişim 20 Temmuz 2020. <https://www.arageek.com/bio/hani-alrahib>.
- Câbir, Ömer Subhî Muhammed. *İsmâ'ül Fahd İsmâ'ül Rivâiyyen*. Ürdün: Mutah Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Dar Almandumah. "Aranan: Yûsuf es-Sibâ'î ve edebu'r-ruvvâd". Erişim 10 Aralık 2020. <https://search.mandumah.com/Record/385550>.
- Es'âd, Esil Mâhir Mustafâ, Rivâyetu Azâzîl li Yûsuf Zeydân: Dirâsetun nakdiyye tahlîliyye. Nablus: Ulusal Necah Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Fecrî, 'Âiše. "Neş'uru bifakdihi velâ neş'uru bigiyâbihi". *el-Beyân Dergisi* 582 (Ocak 2019), 6-9.

- International Prize For Arabic Fiction (Arabicfiction). “İsmail Fahd İsmail”. Erişim 19 Temmuz 2020. <https://www.arabicfiction.org/ar/Ismail%20Fahd%20Ismail>.
- Kuds. “Nebıl Süleyman: es-Siretü'n-Nassıyye ve'l-Mücteme'ıyye”. Erişim 25 Temmuz 2020. <https://www.alquds.co.uk/-نیل-سليمان-السيرة-النصیة-والمجتعي>.
- Marefa. “Gâib Tu'ma Fermân”. Erişim: 5 Aralık 2020 www.marefa.org/غائب_طعمة_فرمان
- Marefa. “İsmail Fahd İsmail”. Erişim 19 Temmuz 2020. https://www.marefa.org/اسماعيل_فهد_اسماعيل
- Marefa. “Nebıl Süleyman”. Erişim 23 Temmuz 2020. https://www.marefa.org/نیل_سليمان.
- Mecelletü's-Sekâfiyyetü'l-Cezâiriyye. “İsti'âdetü Hâni er-Râhib”. Erişim 20 Temmuz 2020. <https://thakafamag.com/?p=29271>.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Nedvî, Abdulhâdî el-A'zamî. “Yûsuf Zeydân: Dirâsetun fi hayâtihi, ve rivâyâtihi”. *Aklâmu'l-Hind* 2 (2017). Erişim: 30 Eylül 2021. <http://www.aqlamalhind.com/?p=670>
- Sâmir, Fâzıl. “er-Rivâyetü'l-'Irâkiyye mine'r-Riyâde ila'n-Nüzuc”. *Culture: el-Medâ's-Sekâfi Dergisi* 179 (18 Ağustos 2004).
- Sander, Oral. “Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri”. *Ankara Üniversitesi SBF Fakültesi*, 37/3 (1982), 219-228.
- Sekâfât. “Yûsuf Zeydân”. Erişim 12 Mayıs 2020. <http://thaqafat.com/2016/03/30564>.
- Sekkût, Hamdî. *Kâmûsi'l-Muhiti'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2007.
- Soyer, Senem. “Kuveytli Leylâ el Osman ve Öykücülüğü”. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)* 2 (2016), 99-110.
- Yazıcı, Hüseyin. “Kuveyt'te Modern Öykü”. *Şarkiyat Mecmuası Dergisi* 11 (Haziran 2007), 119-151.

A Proposal of Study on Modern Arabic Novel Studies

Summary

Especially since the 2000s, a significant increase has been observed in the studies of modern Arabic novels in Arab universities. Field researchers who previously studied the subjects of philology and classical literature are interested in examining the novel type works that have become the divan of the Arabs in the last twenty years. Novel studies, which function as an area where Arab intellectuals who have been under the pressure of totalitarian regimes for decades in Arab countries can raise their voices, attract the attention of not only literary scholars but also researchers of other disciplines such as psychology and sociology as they reflect the socio-political structure of the geography in which they were written. Many young academic candidates search for a novel writer worthy to study. In this study, some novel writers who have gained a well-deserved reputation in the Arab world with their artistic success and influence in their novels but are not well known in our country are introduced with their distinguished aspects. In the study, not only was the presentation contented but also recommendations were made about from which perspective the works of these novel writers could be examined. The authors this study recommends investigating are from Syria, Iraq, Kuwait, Lebanon, Egypt, Jordan and Libya. Jordanian novelist Ayman al-'Utūm presented the most powerful examples of prison novel in modern Arabic literature from his works. Therefore, he provides documentary data about the recent Jordanian socio-political history in his novels. Al-Kūnī, who completed his primary, secondary and high school education in the city of Fizan, located in the east of the Great Sahara, called the Great Sahara "She is my mother" and thought that he would meet the essence of the people of the region in the characteristic aspects of desert life in his novels. His novels can also be examined in terms of desert life descriptions. The novels of the Egyptian novelist Yousef Zaidan can also be examined under the title of character analysis

and historical novel. Because Zaidan's historical novels have been read with interest in the Arab world and have been reprinted many times. Lebanese novelist Rabea wrote a novel with the thought that ethnic, religious and sectarian diversity in his country can turn into conflict and therefore Lebanese need a culture of reconciliation. This novel can be studied from sociological perspectives. Ismā'īl Fahd, who is considered to have a distinguished place in the Arab novel world and is considered the pioneer of the Kuwaiti novel, guides many novels and short story writers in the Arab world, especially Kuwait, and embraces new literary talents with his works in the field of novels. Therefore, Ismā'īl Fahd's unique influence in this field awaits the attention of Turkish academics doing research in the field of novels. The works written by Nabil Sulaymān, who played a pioneering and founding role in the course of Syrian historical novel writing can also be examined under the title of character analysis in historical novels. Another novelist that the study recommends to be researched is Youseff al-Sibā'ī. Considering the romantic and realism style that the author followed in his novel writing and the fictionalization of the events that will take place in the socio-cultural life of Egypt in his novels, it can be said that his novels are worthy to search under the title of romanticism and historical novelism. Although there have been studies on al-Sibā'ī in the Arab world, there is no study in our academic community about his many novels, short stories and plays. The novelist and story writer who has the greatest contribution to the strengthening of the identity of the Iraqi novel is undoubtedly Ghaib Tu'ma Fermān. Fermān, who succeeded in reaching a wide audience with the transfer of some of his novels to the theater, and also approached the characters and events he dealt with in his novels, left behind very valuable works. His works can also be searched in the context of the novel-theatre relationship.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Arabic novel, modern, literature, postgraduate.